

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ У СУБОТИЦИ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовao комисију</p> <p>На основу матичног Департмана, а у складу са чланом 94. Став 5. Статута Економског факултета у Суботици, Наставно-научно веће је на 28.седници – 16.07.2015. године, донело одлуку о формирању Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Бојана Лековића.</p>
<p>2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Др Душан Бобера, редовни професор Економског факултета у Суботици, научна област Менаџмент, изабран 02.07.2009. године на Економском факултету у Суботици, запослен на Економском факултету у Суботици; ▪ Др Јелена Бировљев, редовни професор Економског факултета у Суботици, научна област Агроэкономија, изабрана 04.07.2002. године на Економском факултету у Суботици, запослена на Економском факултету у Суботици ▪ Др Есад Ахметагић, редовни професор Економског факултета у Суботици, научна област Менаџмент, изабран 09.04.1996. године на Економском факултету у Суботици, запослен на Економском факултету у Суботици ▪ Др Владимир Цини, редовни професор Економског факултета у Осијеку, научна област Менаџмент, изабран 02.04.2012. године на Економском факултету у Осијеку, запослен на Економском факултету у Осијеку ▪ Др Драган Ђуричин, редовни професор Економског факултета у Београду, научна област Менаџмент, изабран 23.09.1998. године на Економском факултету у Београду, запослен на Економском факултету у Београду.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме:</p> <p>Бојан (Бождар) Лековић</p>
<p>2. Датум рођења, општина, држава:</p> <p>28. мај 1981. године, Суботица, Република Србија</p>
<p>3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив</p> <p>Економски факултет у Суботици, Маркетинг менаџмент, Дипломирани економиста - мастер</p>
<p>4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија</p> <p>2009., Студијски програм Менаџмент и бизнис, модул Предузетнички менаџмент</p>
<p>5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране:</p> <p>-</p>

6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Каузалитет предузетничког понашања, фактора успешности предузетничког подухвата и амбијенталних услова

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са знаком броја страна, поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Кратак садржај садржи следеће целине и подцелине:

Увод.....	5
1.Предмет, циљеви, хипотезе и методологија истраживања.....	11
1.1. Предмет (проблем), циљеви и очекивани резултати истраживања.....	11
1.2.Хипотезе истраживања.....	12
1.3.Дизајн истраживања.....	14
2.Дефинисање и преглед стања у подручју истраживања – владајући ставови...	18
2.1.Предузетништво и економски развој.....	18
2.2.Основни услови за подстицај предузетничког понашања.....	26
2.3.Предузетнички услови карактеристични за земље средњег нивоа развоја.....	31
3.Директни предузетнички услови.....	39
4.Мотиви предузетничког понашања.....	60
5.Предузетнички процес.....	83
6.Резултати истраживања.....	113
7.Упоредна анализа директних предузетничких услова Републике Србије и високо развијених земаља.....	194
8.Entrepreneurial Virtual Office – Предузетничка виртуална канцеларија.....	214
Закључне поруке рада.....	219
Литература.....	228

РЕЗИМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Истраживачко подручје овог рада обухвата степен привредног развоја, директне предузетничке услове, мотиве предузетничког понашања и предузетничког процеса. Кључни проблем, као и целокупна проблемска оријентација овог истраживања, везује се за анализу утицаја националних привредних услова на мотиве предузетничког понашања. У циљу што потпунијег сагледавања предмета истраживања, подручје анализе проширује се на обим и структуру предузетничких активности (по свим фазама) са циљем сагледавања утицаја мотива предузетничког понашања на развој предузетничког подухвата. Дефинисани циљ истраживања прожима све елементе концептуалног оквира и представља сагледавање утицаја степена економског развоја на мотиве предузетничког понашања и предузетничког процеса, односно, да ли виши нивои достигнутог степена економског развоја утичу на генерисање опортунистичких подухвата који у крајњој инстанци доживљавају зрелије фазе предузетничког подухвата посматраног по фазама предузетничког процеса. Са циљем тестирања постављених хипотеза коришћене су статистичке технике и анализе за истраживање веза између променљивих, као и статистичке технике за поређење група. У питању су следеће статистичке технике: Пирсонов коефицијент корелације, једнофакторска анализа варијанси (One Way ANOVA), хи квадрат тест (Chi square test). Истраживачка база података обухватила је 67 испитиваних варијабли четири испитивана подручја: степен достигнутог економског развоја, директне предузетничке услове, мотиве предузетничког понашања, обим и структуру предузетничких активности. Резултати спроведених статистичких анализа у потпуности су потврдиле све постављене истраживачке хипотезе чиме је уједно потврђена основна истраживачка хипотеза H_0 . Резултати су указали на позитиван утицај нивоа достигнутог економског развоја на развијеније амбијенталне услове који уједно генеришу опортунистичке предузетничке подухвате чија је карактеристика успешан развој пословања и достизање зрелијих фаза предузетничког процеса. Резултати спроведеног истраживања послужили су аутору приликом конципирања модела за смањење стопе морталитета предузећа у периоду инкубације.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Увод (стр. 5-11) – У уводном делу рада истиче се основна истраживачка намера у виду потребе за испитивањем односа између достигнутог нивоа економског развоја и његовог утицаја на мотиве предузетничког понашања који у крајњој инстанци утичу на зрелост предузетничког подухвата посматраног према фазама предузетничког процеса. Уводни део наговештава основни циљ истраживања, истраживачки простор у виду дефинисаног концепта истраживања, као и очекиване резултате и допринос овог рада.

1.Предмет, циљеви, хипотезе и методологија истраживања (стр. 11-18) – у оквиру првог дела рада који је посвећен методолошким аспектима, дефинисани су и побројани методолошки елементи што омогућава представљање, разумевање суштине и намере основне истраживачке идеје. Подручје истраживања прецизно је дефинисано и визуелно приказано унутар концептуалног оквира. Комплексност истраживачког подручја, које обухвата степен економског развоја, директне предузетничке услове, мотиве предузетничког понашања и предузетничког процеса, видљива је у раду унутар концептуалног оквира, развијеног од стране аутора са намером сликовитог приказа и визуалног поједностављивања истраживачке намере, истовремено уважавајући међусобне односе и утицаје који владају између истих. Дефинисани истраживачки проблем прожима све елементе концептуалног оквира и представља сагледавање утицаја степена економског развоја на мотиве предузетничког понашања и предузетничког процеса, односно да ли виши нивои достигнутог економског развоја утичу на генерисање опортунистичких подухвата који у крајњој инстанци доживљавају зрелије фазе предузетничког подухвата посматраног према фазама предузетничког процеса.

Кључни проблем, као и целокупна проблемска оријентација овог истраживања, везује се за анализу утицаја националних привредних услова на мотиве предузетничког понашања. У циљу што потпунијег сагледавања предмета истраживања подручје анализе проширује се на обим и структуру предузетничких активности (по свим фазама) са циљем сагледавања утицаја мотива предузетничког понашања на развој предузетничког подухвата. Сходно томе, у истраживању су постављени следећи оперативни задаци:

- Утврђивање односа између степена привредног развоја и привредних (предузетничке) услова пословања,
- Утврђивање односа између степена привредног развоја и мотива предузетничког понашања,
- Сагледавање утицаја степена привредног развоја на обим и структуру предузетничких активности,
- Сагледавање утицаја мотива на обим и структуру предузетничких активности,
- Утврђивање кључних знања за трансформацију нужних предузетника у предузетнике опортунисте

2.Преглед стања у подручју истраживања – владајући ставови (стр. 18-40) – овај део рада, конципиран као теоријска основа истраживања у оквиру дефинисаног истраживачког простора, фундира основну истраживачку намеру, даје потпуни смисао постављеним циљевима истраживања и оправдава истраживачке претпоставке у виду постављених хипотеза. Сегменти овог дела рада у потпуности представљају подршку наредним корацима у истраживачком процесу, на начин да се анализом досадашњих истраживања, актуелних ставова и резултатима истих, обезбеђује апсолутна оправданост избора свих сегмената дефинисаног концептуалног оквира у виду одабраних група варијабли као начина мерења и испитивања посматраних појава.

Прва област у оквиру теоријске основе истраживања припала је разматрању предузетничких амбијенталних услова. Амбијентални услови посматрани су са аспекта земаља и њиховог достигнутог степена економског развоја. Стога су детаљно разматрани елементи амбијенталних предузетничких услова карактеристичних за земље најнижег степена развоја, средњег нивоа економског развоја и високо развијених земаља. Класификација земаља у наведене три групе вршена је на основу Портерове методологије која уважава постојање наведене три групе земаља („Factory-driven“, „Efficiency-driven“, „Innovation-driven“).

3. Директни предузетнички услови (стр. 39-59) - Амбијентални услови карактеристични за високо развијене земље идентификовани су и представљени путем постојања девет елемената познатијих под појмом „Директни предузетнички услови“, који су уједно препознати као елементи од утицаја на развој и унапређење предузетничке иницијативе у оквиру посматране националне економије. Ниво достигнутог развоја наведених елемената налази се у позитивној корелацији са вишим нивоима достигнутог економског развоја, опортунистичким предузетничким подухватима и достигнутим зрелијим фазама предузетничког процеса. Разлог истицања елемената директног предузетничког оквира у овом раду произилази из чињенице њихове препознатљивости као предуслова за развој иновативних предузетничких подухвата уједно и основе за достизање нивоа економског развоја карактеристичног за групу високо развијених земаља.

4. Мотиви предузетничког понашања (стр. 60-82) - Друга област у оквиру теоријске позадине истраживачког проблема резервисана је за анализу мотива предузетничког понашања, на основу методологије ГЕМ (Global Entrepreneurship Monitoring) истраживања која уважава постојање две групе предузетника: шансом вођених (опортунисти) и нужни предузетници. Из тог разлога, у раду су детаљно разматрани предузетници опортунисти код којих се покретање предузетничког подухвата везује за профитабилну експлоатацију уочене шансе, док са друге стране, нужни предузетници представљају групу предузетника чији су подухвати покренути из разлога изостанка алтернативе. Теоријска основа концепта мотива предузетничког понашања усмерена је на утврђивање карактеристичних обележја наведених група предузетника посматрајући их са аспекта пола, старости, нивоа образовања, људског и финансијског капитала, прихода и профита остварених у предузетничким подухватима.

5. Предузетнички процес (стр. 83-112) - Трећа област у оквиру теоријске основе усмерена је на разматрање предузетничког процеса и улоге предузетника посматране према фазама предузетничког процеса. Целовити приступ методолошког уобличавања предузетничког процеса резултирао је прецизним дефинисањем и конкретно разграниченим фазама предузетничког процеса које су научно засноване и чињенично оправдане. Карактеристике методологије предузетничког процеса креираног од стране ГЕМ-а омогућава компарацију фаза и активности у оквиру предузетничког процеса између земаља, што је препознато од стране аутора овог рада. Стога су улога предузетника и његове активности разматране у оквиру процеса идентификације и евалуације шанси, насцентног предузетништва, управљања предузетничким подухватом као и његовим напуштањем, односно изласком из предузетничког подухвата. У оквиру предузетничког процеса посебно место заузимају апспирације предузетника (раст, иновација и интернационализација пословања) из разлога њиховог утицаја на развој предузетничког подухвата и утицаја на економски развој.

6. Резултати истраживања (стр. 113-193) – овај сегмент рада у потпуности је у складу и прати постављени концептуални оквир. Истовремено, он је усаглашен са постављеним оперативним задацима. Тестирање хипотеза и анализа резултата у функцији је основне сврхе истраживања како би се понудили адекватни одговори на постављена истраживачка питања у виду резултата и коначних закључака. Презентовани резултати након обраде података у потпуности су испунили очекивања у смислу сигнификантности резултата и истраживачког подухвата те омогућили квалитетну анализу и вредне закључке. Спроведене статистичке анализе представљале су основу за генерисање података од важности за тестирање постављених истраживачких хипотеза. Тестирање постављене хипотезе Х1, спроведено је путем посматрања специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц1 (земље разврстане према степену достигнутог економског развоја) и Ц1а1 (елементи директних предузетничких услова) карактеристичних за високо развијене земље. Тестирање постављене хипотезе Х2, спроведено је путем посматрања специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц1 (земље разврстане према степену достигнутог економског развоја) и Ц2 (мотиви предузетничког понашања). Тестирање постављене хипотезе Х2а, спроведено је путем посматрања специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц1а1 (елементи директних предузетничких услова) и Ц2 (мотиви предузетничког понашања). Тестирање постављене хипотезе Х2б, спроведено је путем посматрања

специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц1а2 (предузетничко образовање) и Ц2 (мотиви предузетничког понашања). Тестирање постављене хипотезе Х3, спроведено је путем посматрања специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц1 (земље разврстане према степену достигнутог економског развоја) и Ц3 (предузетничког процеса). Тестирање постављене хипотезе Х4, спроведено је путем посматрања специфичности односа између посматраних појава презентованих у оквиру истраживачких целина Ц2 (мотиви предузетничког понашања) и Ц3 (предузетничког процеса). Спроведеним статистичким анализама аутор је дошао до резултата истраживања која су у потпуности потврдила све истраживачке претпоставке постављене у овоме раду у виду хипотеза. Као логична последица позитивног исхода потврђивања постављених истраживачких хипотеза намеће се и чињеница потврђивања основне истраживачке хипотезе Х0 која се налази у потпуној сагласности са концептуалним оквиром истраживања, као и његовом проблемском оријентацијом.

7. Упоредна анализа директних предузетничких услова Републике Србије и високо развијених земаља (стр. 194-213) – додатне анализе спроведене од стране аутора у оквиру овог дела рада стављене су у функцију изградње модела за смањење морталитета предузећа током периода инкубације. У оквиру овог дела рада извршена је упоредна анализа сваког појединачног елемента директних предузетничких услова. Компарација је извршена између Републике Србије и високо развијених земаља, са циљем уочавања значајних одступања. Значајније разлике препознате од стране аутора допуњене су корективним мерама усмерених на ублажавање уоченог јаза између достигнутог степена развоја елемената директних предузетничких услова који су уочени између Републике Србије и високо развијених земаља. Корективне мере односе се на неопходне акције Владе Републике Србије које би биле усмерене на унапређење предузетничких амбијенталних услова са циљем унапређења предузетничке иницијативе посматране у оквиру простора националне економије Републике Србије.

8. Entrepreneurial Virtual Office – Предузетничка Виртуална Канцеларија (стр. 214-218) - Очекивани и претпостављени резултати истраживања стављени су у функцију изградње модела заснованог на трансформацији нужних у предузетнике опортунисте, обезбеђујући на тај начин достизање зрелијих фаза предузетничких подухвата. Модел заснован на трансформацији предузетника првенствено је усмерен на смањење стопе морталитета предузећа у периоду инкубације, што би резултирало повећањем апсолутног броја предузетничких подухвата на нивоу једне привреде и повећања предузетничких подухвата који се налазе у зрелијим фазама а који је обухваћен путем индивидуалног модела који је представљен у оквиру рада под називом Предузетничка Виртуална Канцеларија. Применом модела потврдио би се његов несумњив значај за унапређење предузетничке иницијативе у оквирима националне економије Републике Србије из разлога повећања апсолутног броја покренутих предузетничких подухвата и повећања процента истих када је у питању достизање зрелијих фаза предузетничког подухвата.

Закључне поруке рада (стр. 219-227) - У закључном делу рада експлицитно се наводе резултати истраживања до којих се дошло са свим битним анализама и коментарима који упућују на њихову практичну примену путем изграђеног модела за смањење морталитета предузећа током периода његове инкубације. Такође, извршена је и компарација добијених резултата истраживања са претходно спроведеним истраживања из ове области доступних у виду научно-истраживачких радова. У закључном делу рада су такође детаљно наведена ограничења истраживања са којима се суочио аутор овог рада. Поред ограничења, аутор је детаљно предочио и потенцијалне правце будућих истраживања која би требала да представљају надоградњу постојећег истраживања и постојећег модела. Списак консултоване литературе указује на ширину и дубину приступа приликом грађења теоријске основе и поређења резултата истраживања. Обим и квалитет консултоване литературе представља значајно утемељење ставова и резултата истраживања када је у питању разматрање утицаја економског развоја на мотиве предузетничког понашања и предузетничког процеса.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ

ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у часопису са ISI листе односно са листе министарства надлежног за науку када су у питању друштвено-хуманистичке науке или радове који могу заменити овај услов до 01.јануара 2012. године. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Радови објављени у часописима са ISI листе:

M22 – Рад у истакнутом међународном часопису (2)

- Bobera, D., Leković, B., Berber, N.; "Comparative analysis of entrepreneurship obstacles: findings from Serbia and Montenegro", Engineering Economics ISSN: 1392-2785, Vol.25, No.2, pp. 167-176
- Leković, B., Marić, S., Leković, B.; "Characteristics of Entrepreneurial Activities in Transitional Countries and their Influence on Development", Engineering Economics ISSN: 1392-2785, Vol.25, No.1, pp. 62-71

M23 – Рад у међународном часопису (1)

- Bobera, D., Leković, B., Đurović, S.; "Barriers to entrepreneurship: Analysis of data and research findings in Montenegro", Actual Problems of Economics ISSN: 1993-6788, Vol.12, No.150, pp.344-355

M33 – Саопштење са међународног скупа штампано у целини (1)

- Bobera, D., Leković, B.; "Barriers to Innovation in AP Vojvodina: Analysis and research findings from aspect of age and gender", International Conference Interdisciplinary Management Research IX (9; Opatija; 2013), ISI Web of science

Остали радови:

M13 – Монографска студија/поглавље у књизи M11 или рад у тематском зборнику водећег међународног значаја (1)

- Štangl Šušnjar, G., Slavić, A., Berber, N., Leković, B.; "The Role of Human Resource Management in Small and Medium Sized Companies in Central-Eastern Europe". Springer Book ECONOMIC DEVELOPMENT AND ENTREPRENEURSHIP IN TRANSITIONAL ECONOMIES - Key Issues, Obstacles and Perspectives. In press, 2015

M14 – Монографска студија/поглавље у књизи M12 или рад у тематском зборнику међународног значаја (1)

- Leković, B., Berber, N.; „Barriers to Entrepreneurship in Autonomous Province of Vojvodina: Research from aspects of age and gender“, EMPLOYMENT, EDUCATION AND ENTREPRENEURSHIP, ISBN 978-86-6069-082-3

M33 – Саопштење са међународног скупа штампано у целини (2)

- Marić, S., Leković, B.; "Management Practice, Success and/or good Performance of Small Business", International symposium SymOrg (13; Zlatibor; 2012)

M51 – Рад у водећем часопису националног значаја (3)

- Bobera, D., Marić, S., Leković, B.; Entrepreneurship as a consequence of external stimuli and/or internal incentives/Preduzetništvo kao posledica eksternih podsticaja i/ili internih pobuda, "Ekonomске теме" Ekonomski fakultet Niš ISSN: 0353-8648, Vol.53, No.1, pp.85-103
- Leković, B., Marić, S., Đurović, S., Berber, N.; Perception of entrepreneurs regarding business environment in Montenegro: Regional analysis, European Scientific Journal (ESJ) ISSN: 1857-7881, 2013, Vol. 9, No 28, pp. 178-193
- Leković, B.; "Entrepreneurs perception of barriers for development of innovation: Analysis of data from Northern Backa County", Megatrend revija - međunarodni časopis za primenjenu ekonomiju ISSN: 1820-3159, Vol.10, No.4, pp.95-114

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживачке хипотезе постављене у овом раду а у функцији достизања постављених циљева, тестиране су уз помоћ статистичких анализа са намером њиховог потврђивања или одбацивања. Уз помоћ спроведених статистичких анализа аутор овог рада дошао је до следећих резултата:

- Хипотеза Х1, постављена је у функцији разматрања природе односа између степена привредног развоја и директних предузетничких услова. Да ли виши степен привредног развоја подразумева и развијеније директне предузетничке услове представљало је истраживачку намеру аутора у овом делу рада. За тестирање ове хипотезе употребљене су две статистичке анализе. Првом анализом, једнофакторском анализом варијанси АНОВА, аутор је утврдио разлике између група земаља категоризованих према степену економског развоја. Резултати анализе указали су на статистички значајне разлике у оквиру 23 од укупно 51 варијабле. Уочене статистички значајне разлике посматраних варијабли уочене су у оквиру: Предузетничког капитала, Владиних политика, Владиних програма, Истраживања и развоја, Комерцијалне и правне инфраструктуре, Отворености тржишта и Физичке инфраструктуре. У свим наведеним случајевима развијенији директни предузетнички услови представљали су карактеристику високо развијених земаља. Изостанак статистички значајних разлика јавио се у случају посматраних варијабли у оквиру Образовања и Националне културе као елемената директних предузетничких услова.

Након уочених разлика између земаља груписаних према степену достигнутог економског развоја, за потребе накнадних анализа уврштена је додатна варијабла која је представљала Бруто друштвени производ по глави становника. У циљу сагледавања природе односа и утицаја БДП по глави становника на развијеност елемената директних предузетничких услова употребљен је Пирсонов коефицијент корелације. Резултати анализе указали су на статистички значајне разлике код 35 од укупно 51 посматраних варијабли у оквиру свих девет посматраних елемената директних предузетничких услова. У свим наведеним случајевима виши ниво БДП по глави становника подразумевао је и развијеније елементе директних предузетничких услова. Добијени резултати недвосмислено су потврдили чињеницу да степен привредног развоја унапређује директне предузетничке услове, чиме је истовремено потврђена истраживачка хипотеза Х1 која гласи: Степен привредног развоја (уважавајући знање као основу) унапређује предузетничке услове пословања.

Директни предузетнички услови у виду надоградње националних услова директно утичу на предузетничку климу за развој нових предузетничких подухвата. На темељу развијених директних предузетничких услова долази се до развијања тржишних прилика и индивидуалне способности појединца са намером експлоатације исте. У оваквом привредном амбијенту логична последица представља оснивање нових предузетничких подухвата, базираних на уоченим приликама, што доводи до економског раста и развоја, као што је приказано у моделу аутора Miniti *et.al.* (2005). Самим тим, поменути аутори указали су на међусобну условљеност степена економског развоја и директних предузетничких услова, са тим да развијени предузетнички услови утичу на већи степен економског развоја и обрнуто.

- Истраживачка намера хипотезе Х2 представљала је сагледавање односа између степена економског развоја и мотива предузетничког понашања. Да ли виши БДП по глави становника подразумева генерисање опортунистичких предузетничких подухвата представљао је намеру употребе Пирсоновог коефицијента корелације као статистичке анализе. Резултати анализе указали су на позитивну корелацију када је у питању однос између БДП по глави становника и опортунистичких подухвата. Нарочито је интензитет позитивне корелације изражен код опортунистичких подухвата вођених независношћу и унапређењем као мотивима највишег реда. Када су у питању опортунистички мотиви вођени повећањем дохотка, њихово приближавање мотивима нужности довело је до негативне корелације посматрано у зависности од висине БДП по глави становника. Мотиви повећања и одржавања дохотка налазе се на самом дну приоритета опортунистичких подухвата, што је поменуто и од стране аутора Zali *et.al.* (2013) који сматрају да су предузетници опортунисти више вођени не-новчаним наградама за разлику од нужних предузетника, којима то представља извор егзистенције. Стога су добијени резултати логични и

оправдавајући, те заједно са мотивом нужности исказују негативну корелацију у односу на БДП по глави становника.

Резултати спроведених статистичких анализа несумњиво су потврдили утицај степена економског развоја на мотиве предузетничког понашања, односно, виши степен достигнутог економског развоја у виду БДП по глави становника подразумевао је и детерминисање мотива предузетничког понашања тачније опортунистичких мотива. Ову констатацију у свом раду потврдили су Rosa *et.al.* (2006) наводећи да су у сиромашним земљама предузетнички подухвати вођени мотивима преживљавања док су у развијеним земљама вођени уоченим приликама. Са овом констатацијом сагласан је Reynolds (2001) и Acs (2005) истичући да са повећањем сиромаштва расте и број нужних предузетничких подухвата. Мотив преживљавања препознали су и Fresse&De Kruif (2000) који наводе да су нужни предузетнички подухвати, нарочито у земљама Афричког континента, покренути из разлога незапослености и обезбеђивања средстава у обиму довољним за задовољење основних потреба. Сиромашније земље имају већи обим покренутих предузетничких подухвата, самим тим нужних предузетничких подухвата, пошто су ови појединци вођени пре свега обезбеђењем и увећањем дохотка и унапређењем сопственог животног стандарда, што су у своме раду истакли (Benzing&Choo, 2009). Утицај степена економског развоја на мотив предузетничког понашања евидентан је и неспоран, те се према појединим ауторима као што је Acs (2006) степен економског развоја може исказати и путем односа нужних/опортунистичких подухвата унутар приводе посматране земље. Резултати добијени путем спроведеног истраживања у потпуној су сагласности са претходно спроведеним и доступним истраживањима и недвосмислено потврђују хипотезу Х2 која гласи: Степен привредног развоја детерминише мотив предузетничког понашања (опортунистички мотив).

Посматрање нивоа достигнутог економског развоја подразумевао је укључивање директних предузетничких услова са посебним освртом на предузетничко образовање као једним од девет елемената од утицаја на мотиве предузетничког понашања. Из тог разлога, аутор је у оквиру овог дела рада дефинисао и две истраживачке подхипотезе Х2а и Х2б. Хипотеза Х2а подразумевала је истраживање утицаја елемената директних предузетничких услова на мотиве предузетничког понашања. Да ли развијенији амбијентални услови за пословање генеришу опортунистичке предузетничке подухвате представљао је намеру употребе Пирсоновог коефицијента корелације као статистичке анализе. Резултати анализа указали су на постојање статистички значајних разлика код 34 од укупно посматраних 51 варијабле, у оквиру осам од укупно девет посматраних елемената директних предузетничких услова. Изостанак статистички значајне разлике јавио се само код посматраних варијабли у оквиру Националне културе. Несумњив значај развијених елемената директних предузетничких услова на генерисање предузетничких подухвата вођених уоченом шансом утврђен је приликом анализе добијених резултата, чиме је недвосмислено потврђена постављена истраживачка хипотеза Х2а која гласи: Развијени предузетнички услови генеришу
предузетнике
опортунисте.

Приликом доказивања хипотезе Х1 уочена је позитивна корелација између достигнутог степена економског развоја и елемената директних предузетничких услова. Природа односа указала је на развијеније елементе упоредо са порастом нивоа економског развоја посматраних земаља. Како је уз помоћ тестиране хипотезе Х2 уочен утицај степена економског развоја и његовог утицаја на мотиве предузетничког понашања, тачније опортунистичког понашања, реална је била и претпоставка позитивног утицаја елемената директних предузетничких услова на мотиве предузетничког понашања (тачније, на опортунистичке мотиве). Ови ставови потврђени су у раду аутора Cheung (2014) који наводи да се предузетници опортунисти одлучују за покретање предузетничког подухвата на основу уочених пословних шанси у оквиру унапређених предузетничких услова пословања. Такође, према ауторима Calliendo&Kritikos (2010) и Desai (2011) нужни предузетнички подухвати везују се за традиционални сектор док су опортунистички подухвати карактеристични за модерни сектор привреде, који подразумева развијеније елементе директних предузетничких услова као подршку за покретање ове врсте предузетничких подухвата.

- Хипотезом Х2б, настојала се утврдити узрочно-последична веза између предузетничког образовања и мотива предузетничког понашања. Да ли виши степен образовања предузетника

истовремено генерише опортунистичке предузетничке подухвате представљао је намеру употребе методе Пирсоновог коефицијента корелације као статистичке анализе. Посматрањем утицаја образовања кроз груписање земаља према степену достигнутог економског развоја и кроз достигнуте фазе предузетничких подухвата уочени су резултати који несумњиво указују на утицај образовања на мотиве предузетничког понашања. Тачније, са порастом образовања предузетника расте и број предузетничких подухвата, што је нарочито изражено у високо развијеним земљама, у оквиру којих је и уочена позитивна корелација између високог образовања и опортунистичких предузетничких мотива. Оно представља утицај првенствено развијених директних предузетничких услова проузрокованих вишим степеном достигнутог економског развоја. Тиме је недвосмислено потврђена постављена истраживачка хипотеза Х26 која гласи: Већи степен предузетничког образовања (знања, техника и вештина) доприноси већем броју предузетничких подухвата вођених идентификованим пословним могућностима (предузетници опортунисти).

Позитиван утицај степена предузетничког образовања на покретање опортунистичких предузетничких подухвата у својим истраживањима потврдили су Bholá *et.al.* (2006), Robichaud *et.al.* (2006), Bergman&Sternberg (2007), Morales-Gualdrón&Roig (2005) и Acs (2005). Њиховим истраживањим потврђене су претпоставке карактеристика предузетника опортуниста као појединаца који поседују дипломе високообразовних институција. Међутим, поједина истраживања указала су на непостојање разлика између ове две групе предузетника када је у питању ниво образовања (Block&Sandner, 2009; Block&Wagner, 2006). Наиме, већи број истраживања указује на позитивну корелацију између нивоа образовања и опортунистичких подухвата, док могућност изостанка између две посматране варијабле може бити објашњена узорком испитаника и методом спроведеног истраживања.

- У функцији испитивања природе односа између степена економског развоја и предузетничког процеса, постављена је хипотеза Х3. Да ли виши степен достигнутог економског развоја утиче на достизање зрелијих фаза предузетничких подухвата, односно, да ли су достигнуте зрелије фазе предузетничких подухвата карактеристика појединих група земаља груписаних према достигнутом степену економског развоја, представљао је намеру употребе методе једнофакторске анализе варијанси АНОВА и Пирсоновог коефицијента корелације као статистичке анализе. Употребом поменутих статистичких анализа сагледан је обим предузетничких активности посматран по фазама предузетничког процеса. Међутим, за потребе додатног тестирања и потврђивања постављене истраживачке хипотезе, а у циљу сагледавања достизања зрелости предузетничких подухвата, креирани су индекси за потребе статистичких анализа и добијања релевантнијих резултата. Креирани индекси засновани на односу посматраних фаза предузетничког процеса указали су на чињеницу да већи проценат предузетничких подухвата у оквиру високо развијених земаља доживљава зрелије фазе предузетничког процеса. Иако сагледавање апсолутних бројева указује на већи обим предузетничких подухвата у оквиру земаља нижег степена развоја, зрелије фазе предузетничких подухвата ипак су карактеристика високо развијених земаља, те је стога потврђена хипотеза Х3 која гласи: : Достигнути степен привредног развоја земље детерминише фазу развоја предузетничког подухвата. Односно, виши степен привредног развоја доприноси повећању зрелости предузетничких подухвата посматрано по фазама предузетничког процеса.

- Истраживачка хипотеза Х4 постављена је из разлога сагледавања међусобног односа мотива предузетничког понашања и предузетничког процеса посматраног према његовим фазама. Да ли мотиви предузетничког понашања утичу на достизање зрелијих фаза предузетничког процеса, односно да ли су опортунистички подухвати управо они који доживљавају зрелије фазе предузетничког подухвата, представљало је истраживачку намеру аутора у оквиру овог дела рада. Тип посматраних варијабли као и расположиви подаци у оквиру покренутих статистичких анализа условили су употребу Хи квадрат теста у функцији тестирања постављене истраживачке хипотезе. Укрштањем варијабли мотива предузетничког подухвата и достигнутих фаза предузетничког процеса посматрано по степену достигнутог економског развоја довело је до генерисања резултата и њиховог доприноса потврђивању постављене истраживачке хипотезе. Наиме, резултати су указали на значајан утицај мотива предузетничког понашања (опортунистичких) на достизање зрелијих фаза предузетничког подухвата. Овај утицај нарочито је изражен у високо развијеним и земљама нижег степена развоја, док је у оквиру земаља средњег нивоа развоја изостала

статистички значајна разлика. Иако разлика између опортунистичких и нужних подухвата постоји, када је у питању достизање зрелијих фаза предузетничког подухвата, када су у питању земље средњег нивоа развоја она више представља одраз случајности и немогућности прецизног разграничења посматраних варијабли. Спроведено истраживање и резултати добијени након тестирања постављене хипотезе недвосмислено потврђују хипотезу Х4 која гласи: Мотив предузетничког понашања (опортуниста) доприноси зрелости предузетничког подухвата посматрано по фазама предузетничког процеса.

Посматрајући природу опортунистичких подухвата увиђа се њихов већи потенцијал за раст у односу на нужне предузетничке подухвате. Тако, Reynolds *et.al.* (2002) у своме истраживању наводи да опортунистички подухвати, за разлику од нужних, остварују већи раст и запошљавају више људи у периоду од наредних пет година пословања. Ово имплицира на достизање зрелијих фаза предузетничког процеса заснованог на предузетничким аспирацијама које се односе на раст подухвата. Наслањајући се на ове резултате Zali *et.al.* (2013) у своме истраживању потврдили су постављене хипотезе које су указале на утицај предузетничких мотива на раст предузетничког подухвата. Потврђено је да су опортунистички подухвати повезани са растом подухвата и достизањем зрелијих фаза предузетничког процеса. То је у свом истраживању потврдио и Olomi (2009) указујући на ниже амбиције нужних предузетника када је у питању оријентација према расту предузетничког подухвата. Разлог за њихове ниже амбиције за растом подухвата огледа се из њихове намере самозапошљавања и обезбеђивања плате, док су им амбиције запошљавања додатних радника на нижем степену приоритета. Како се аспирација предузетника према расту наводи као један од генератора достизања зрелијих фаза предузетничког процеса, сасвим је разумљив изостанак нужних предузетничких подухвата у већим процентима у последњим фазама предузетничког процеса. Смањење броја нужних предузетничких подухвата упоредо са зрелијим фазама предузетничког процеса може бити поткрепљено и чињеницом њихове неадекватне припреме за покретање подухвата, што у свом раду наводе Calliendо&Kritikos (2010). Чак и уколико нужни предузетнички подухвати доживе зрелије фазе предузетничког процеса за очекивати је обезбеђење мањег нивоа капитала за инвестирање, минималних прихода и неуспех приликом креирања нових радних места у односу на предузетнике опортунисте (Santarelli&Vivareli, 2007; Shane, 2009; Andersson&Wadensjo, 2007).

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Овај научно-истраживачки рад, у виду докторске дисертације, представља једну у потпуности дефинисану целину у суштинском, концептуалном и техничком смислу, методолошки добро засновану из чега произилазе значајни резултати као и будуће истраживачке намере. Истраживачка идеја, простор истраживања, одабрана методологија, теоријска основа, истраживачки поступци и добијени резултати јасно су представљени и дају утисак једног логички повезаног и прецизни разграниченог научно-истраживачког пројекта који у свим својим сегментима заслужује позитивно вредновање.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме
Докторска дисертација је у концептуално-методолошком, суштинском и техничком смислу у складу са свим планираним истраживачким намерама и смерницама које су представљене у предлогу пројекта израде докторске дисертације.

2. Да ли дисертација садржи све битне елементе
Докторска дисертација је у складу са поменутиим захтевима и садржи све битне елементе уважавајући научно-истраживачку методологију и формално-правну праксу.

<p>3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци</p> <p>Научни допринос овог истраживања огледа се у унапређењу теоријске и емпријске грађе у области предузетништва на територији Републике Србије. Унапређење теоријске грађе огледа се у прегледу владајућих ставова када је у питању комплексна тема која укључује сагледавање економског развоја, његовог утицаја на директне предузетничке услове као и на мотиве предузетничког понашања који у крајњој инстанци доводе до области предузетничког процеса посматраног према свим његовим фазама. Међусобна природа односа посматраних појава, нумерички изражена путем спроведених статистичких анализа, представља унапређење емпиријске грађе још увек необрађене теме на простору Републике Србије у виду докторских дисертација. Теоријска и емпиријска грађа присутна у овој докторској дисертацији представљала је основ за изградњу модела за смањење морталитета предузећа током периода инкубације, чија територија примене модела могу представљати границе националне привреде Републике Србије.</p>
<p>4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања</p> <p>Прецизна проблемска оријентација, постављени истраживачки концептуални оквир као и значајна теоријска фундираност предупредили су све потенцијалне недостатке и евентуалне проблеме истраживачких активности као и целине докторске дисертације.</p>
<p>X ПРЕДЛОГ:</p> <p>На основу укупне оцене дисертације, комисија доноси позитивну оцену и предлаже да се докторска дисертација под називом „Каузалитет предузетничког понашања, фактора успешности предузетничког подухвата и амбијенталних услова“ кандидата Бојана Лековића прихвати, а кандидату одобри јавна одбрана.</p>

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Душан Бобера, редовни професор
Члан комисије - ментор

Проф. др Јелена Бировљев, редовни професор
Председник комисије

Проф. др Есад Ахметагић, редовни професор
Члан комисије

Проф. др Владимир Цини, редовни професор
Члан комисије

Проф. др Драган Ђуричин, редовни професор
Члан комисије